

הסיפור האחד

יצחק בצלאל

עניין הנתון לבחירה — זהו גורל, שעם כל היותו קשה ומדכדך ואכזרי, איני יודע אם ארצה להחליפו.

אם אפשר היה לפני אותה פגישה משולשת לדבר על „אנחנו, הגיבורים החזקים“ — הרי באותה פגישה התברר שמהחולשה היהודית אין מפלט גם לנו. הסתבר, שאפילו יכולים היינו למלא את אותם המאויים הפרימיטיביים, אך הנחוצים כל כך, את הרצון לנקמה במשמדי עמנו — הרי ברגעי ההחלטה לנו נסוגים מהם. משום שבעשותנו כן, חדלים אנו להיות מה שהננו. — מדוע לא יכלו לקחת נקם? או שמא מאמין אתה, שהעם היהודי הוא מוסרי משאר עמים?

— אין לדבר על העם היהודי במושגים שאולים מן המטפיזיקה, אלא כעל קיבוץ אנשים שהשתנה ולבש צורות חדשות במהלך ההיסטוריה, העם היהודי שלי אינו זה של יהושע בן-נון כי אם קיבוץ זה המהווה את העם היהודי ההיסטורי, עד לדורות האחרונים, שאנחנו הננו המשכם, אחר ככלות הכל. האם היהדות היא מוסרית? כוחות שונים צמחו במהלך ההיסטוריה היהודית, אבל בראייה לאחור, אין ספק כי היהדות טעונה רעיונות מוסריים והומניסטיים נפלאים.

האם היה דורו של אלישע קרוק, דורנו שלנו, מסוגל להיפרד ממוסר יהודי? לי נדמה — בחשבון אחרון — כי נמצא אנוס לגלות בעצמו את הרציפות היהודית השלמה ואת אִי-היכולת לנהוג שלא כיהודי. אילו אפשר היה להתפרק, להתנוול, אולי אפשר היה לשוב אל השלווה, אבל גיבורי הספר אינם יכולים לחיות אחרת ולבחור אחרת. בחשבון אחרון, גורל זה ברכה בו, אבל גם קללה, כי הטראומה של השואה תביא לכך שנאכל את בשרנו בשינינו.

— האם אנושי הוא שאיבה זו תהיה מפעפעת והולכת ללא הפסק? — עם שלם הושפל בסיטואציה של אי-כבוד, כפי שלא הושפל עם מעולם. לא נוכל לשכוח זאת. להיפרד, ככל שירחק הזמן, נזכור יותר ויותר; ככל שנוכל להקיף את כל מה שאירע בלי פחד — כן יצופו הדברים ויעלו, לא נוכל לחיות עם זכרון זה בלי לרדת למעמקים ולדלות מהמהות המוסרית של החיים. בלי זה אי אפשר לחנך עם לזקיפות קומה, ואני מאמין שכאשר נגלה את עצמנו ואת גורלנו — נוכל אולי לראות את עצמנו כמנצחים.

שמת-לב אולי לכך, שישנן בספר שתי סצינות של נסיון אונס. בראשונה לא משתתף הגיבור במהלך הדברים, גם אינו מתערב בוויכוח שלאחר מעשה, וכמוהו כל הגיבורים בני דורו. מתווכחים — הקשישים. במקרה השני — מעורב גם הגיבור, והוא מציל את הנשים הגרמניות, שקרוב לוודאי שהיו נאציות. הלוא יש משהו נורא בכך, שהיריה הראשונה שורה אלישע קרוק במלחמה מצילה נשים נאציות מאונס. אבל במעשהו זה הוא קבע את חיו במסגרת הגורל היהודי.

— מה הקשר, בין בעיית ההשתייכות, המעסיקה את גיבורי הספר, לבעיית המוסר, הנקמה, ובעיות קודמות שציננת?

— הבעיה שלנו היא כיצד להגדיר את עצמנו, כיצד לעמוד מול עצמנו במידה גדולה ככל האפשר של פיכחון, ובמידה קטנה ככל האפשר של אהבה עצמית. בספרות העברית כולה משחקים בערבוביה שני יסודות: שנאה עצמית ואהבה עצמית, ושתיהן, כדבר המליצה, מקלקלות את השורה. השנאה העצמית — זו תופעה ידועה, בקוטב האחר — האידיאליזציה של החיים, החלוציות, הצבר, תחילה ע"י דור האבות ואחרי-כך ע"י נוסח „אנו-אנו“. היתה דמות מיתית של חלוץ ושל צבר, עד מהרה הגענו לשלילת-החיוב ועכשיו קנינו לנו במשיכה דמות מיתית של הישראלי כאיש הכרך של העולם המערבי, כאיש התרבות המערבית האמון על ג'ויס, פרוסט וקפקא, את עצמנו, כמו שהננו, עודנו מחפשים.

בספרות העולם הגדולה — הספרות הרוסית, האנגלית — יש רציפות והתפתחות. במרוצת מאה השנים האחרונות ויותר, נוצרו פרוטוטיפים, אופני ביטוי וצורות ספרותיות השומרים על נעוריהם בכל תמורות הזמנים, גוגול, וכמוהו טולסטוי ודומיהם, לא נעלמו במותם. הם השאירו משקעים, כאילו פתחו מורה ולאחר שגילו את מבנה השכבות הגיאולוגיות, יכלו האחרים לפתוח נקרות חדשות, ואילו דיר הסופרים שלנו — מצד אחד גורר אחריו שובל ארוך של רציפות ומצד אחר הוא חייב להתחיל מא', והוא לא יעבור לב' לפני שיגדיר את עצמו בכנות ובאכזריות. זה כולל הכל: (סוף בעמוד ב')

נתחיל מהסוף. על גב הכריכה של הספר „פצעי בגרות“ נמצא כתוב: „רומן הבריגדה, סיפורו החדש, הבשל ביותר, של מספר עברי מחונן... נותן ביטוי עז לאכזבה הקשה של המתנדבים למלחמה בנאצים... ולהלן: „חנוך ברטוב נולד בתרפ"ו בפתח-תקוה ולמד שם בבית ספר דתי... לאחר שתי שנות עבודה בליטוש יהלומים וברייתוך התגייס ב-1943... שירת שלוש שנים בחטיבה היהודית הלוחמת, תחילה בארץ ואחר כך באיטליה ובארצות השפלה...“

— האם „פצעי בגרות“ הוא סיפור אוטוביוגרפי, או „רומן קולקטיבי“ על הבריגדה? — שאלנו את חנוך ברטוב.

— אינני מאמין בכתיבה שאינה או-טוביוגרפית — משיב חנוך. — היסוד האוטוביוגרפי אין פירושו צילום המציאות; כל מה שהסופר ספג, חש והתנסה בחייו, כל זה נהפך לאוטוביוגרפיה. אפילו בסיפור דמיוני על אנשים על הירח, תמצא אוטוביוגרפיה על כל פנים, כל מה שכתבתי אני, נעוץ בנסיגות חיי ובחוויותי, בכלל, יש לי דמיון דל. בספרי האחרון, בעייתי העיקרית היתה לא איך לבדות מהלב אלא איך להשכיח ממנו וכיצד לנקוט מידה של אובייקטיביות בתיאור הדברים. „פצעי בגרות“ אינו כרוניקה, אף שכולו מעוגן במציאות. יש בו פרקים שלמים, כמו הפגישה עם הכושים בבולוניה ביום הנצחון, או הלילה בלידו בוונציה, התלויים בחוטי-שערה של מציאות, אך אני משוכנע, שקרו למישהו.

— אינני יודע מה פירושו של „רומן קולקטיבי“, אף כי מונח זה היה בשימוש חסידי „הריאליזם הסוציאליסטי“ בספרות; מכל מקום, „פצעי בגרות“ איננו בא לתאר את סיפורה של הבריגדה, הוא סיפורו של גיבור אחד: אלישע קרוק, אלא שאלישע, בעיני, אינו רק מקרה פרטי, והמסופר אינו צרור של אפיזודות, לגמרי לא.

ספר זה לא נולד ביום אחד, ומותר אולי לומר שהתעדתתי לכתבו 19 שנה, מיום שחזרתי מהבריגדה. הבריגדה היתה הנסיון הגדול של עלומי, נסיון מורכב מאד. זו היתה יציאתי הראשונה מהבית, מחברה קטנה וסגורה מאד, פרובינציאלית והומוגנית מאד, אל עולם אחר, שהיה קוטבו של „הישוב“. היתה זו פגישה הראשונה עם הגולה ועם הבעיה היהודית. לא פגישה דרך הספרות, אלא פגישה של חיים, של מציאות, היתה זו פגישה ראשונה עם אירופה, עם צבא זר, היה זה משהו מרומם, אך עם זאת — קפיצה אל עולם של גיוול, על אלה נוספה הפגישה עם הגרמנים.

נפגשתי במערכת שלמה של מהויות, בקוטב האחר של כל מה שידעתי עד אז, והיה זה הלב רציני.

קוטביות זו של אותה הוויה ניסיתי לבטא בספר, אך גם דבר יותר רהב — לתהות על תהליך שטרם נסתיים ואשר לדעתי עוד עתידים אנו לחוש אותו היטב בימים הבאים. לדעתי, התחיל המהפך הגדול בחברה הישראלית באותן שנים של מלחמה, כשאנחנו שואלים את עצמנו מה קורה היום בתוכנו בשאלות כמו היחסים עם גרמניה, עלינו לבקש במקרי הימים ההם את הסיבות לשבר.

— למשל? — יצאנו לאירופה כארצישראלים, כצברים — כאנטיפוד של הגולה. היינו פרייה המהולל של א"י החדשה: צעירים, חסונים, יפים ו„פייטרים“. אותו מסע העמיד אותנו בשלושה מבחנים: של פגישה עם אירופה, פגישה עם היהודים ופגישה של ישראלים יחד עם יהודים מול הגרמנים. אנחנו השבנו — ורבים עוד חושבים כן — כי א"י במובן הרחב — המדינה, הטריטוריה, הפרודוקטיביזציה — כל אלה ימלטונו מן הגורל היהודי, גילינו כי מהגורל היהודי איננו יכולים להימלט. אני סבור שאם יש טעם לחיינו, — גם פה — הרי זה לא בחיינו כישראלים, אלא קודם-כל בחיינו כיהודים. אין זה אפילו

הסיפור האחד

(סוף מעמוד א')

ראיית הנפשות הספרותיות, מי הן, מי אנחנו, האזנה למתחים הנכונים של העלילות וגילוי הפרובלמטיקה שלנו. אנחנו חייבים להניח את היסוד, אם אמנם יש בחיינו משהו חדש. ראייה אנליטית של עצמנו, בלי שנאה עצמית ובלי אהבה עצמית — זו הנחת היסודות לפרוזה.

— האם ההבדלים שצינת בין הספרות העברית לספרות העולם מכי תיבים את נוסח הכתיבה הריאליסטי בספריך?

— אינני מכיר כתיבה שאיננה ריאליסטית. השאלה היא למה מתכוונים ב"ריאליזם". אני כותב בסגנון שאני כותב, ואין לדברים כאלה הסבר.

— כבר סיפרתי לך, כי על התקופה הזו רציתי לכתוב מאז שובי מהבריגדה. סיפורי הראשונים — מהם שלא נראו לי וגנזתיים ומהם שפורסמו

— היו על רקע תקופה זו. נסיוני הראשון להתמודד עם הנושא היה בסיפור "מבריחי הזהב" שכתבתי ב-1950. היה זה סיפור פגישתו החוזרת של איש הבריגאדה עם ביתו, בבואו לחופשת מולדת. מכאן — אירופה ומכאן ארץ

ישראל שלא השה את המלחמה שחיתה כמעט במין פאסטוראלה, ברווחה כלכלית, באיזו קהות של כוכב אחר אבל הוששני, שאיכשהו גשמת הסיפור

הזה — ובכל פעם גרתעתי, מחקתי, גנזתי. בפצעי בגרותי, בבלידעת, חזרו עלילות, אפילו שמות רבים, מאותו נוסח שנגנזו, ושבנו להתקיים בנוסח

החדש. בוודאי, ספר שלא נכתב שנים כה רבות לובש כל פעם פנים חדשות. אני משער, שהשינוי הוא תוצאה של שינויים שחלו בי, אבל הוא הושפע גם

ממה שהתרחש בינתיים. גיבורי הספר שלא נכתב המשיכו לחיות, ומשנה לשנה ראיתי לאן נוטים חיהם. עם גבורים רבים המשכתי לחיות אף מעבר

לחיהם שבספר. דברים רבים שאז לא יכולתי לחזותם נסתברו במשך השנים. כשניגשתי לכתוב את הספר, נדמה היה לי שמצאתי את המפתח לסיפור,

מפתח כפול. אני ביקשתי לספר מנקודת ראותו של אותו נער ארצישראלי שעשה את הדרך הזו. פירוש הדבר לא להיבהל מסנטימנטליות, כי זו

מהותו של אותו נער שאיננו בשל, מהות שהכתיבה גם את אופי התנהגותו. אלא שהספר כתוב מנקודת מבטו של אותו נער שהתבגר בינתיים ועתה הוא

משחזר את חייו. לכן במקומות בהם מתערב ההווה, הרי זה בנוסח של "על זה כבר כתבו". כוונתי בזה היתה לומר, אנחנו כבר בשנת 1965,

בינתיים כתבו על השואה והיה משפט אייכמן, ולא על דברים אלה שאנו יודעים רוצה אני לספר לכם. מה שאני מבקש לתאר היא תופעה בדומה

לספירוכטה של סיפילים המקננת באדם עשירים, שלושים שנה. וגם כאשר נדמה לו שהוא בריא, הוא בעצם נגוע ויום אחד המחלה פורצת.

אתה שואל אותי האם ספר זה הוא חלק מ"השטפון זוטא". כפי שכבר מכנים זאת, של השיבה לעבר? אשיב לך, אני נגד קבוצות. כל אדם חי

לבדו, וגם כשיש מגיפת שפעת — לא כולם נגועים בה. באשר לי, נדמה לי שאני כותב תמיד על אותו נושא. אני רק מנסה כל פעם מזווית אחרת.

פעם תוקפו במישרין ופעם מאגפו. וכבר אמרו שכל סופר יש לו סיפור אחד, שיר אחד. שאותו הוא רוצה לספר.

— הכתיבה בשבילי היא בבחינת צורך לערוך מדי פעם בדיקה כללית. התחלתי לכתוב בגיל שש. סיפורי הראשון פורסם ב-1945 ב"הגלגל". אח"כ

לא פרסמתי דבר עד 1948, ומאז פרסמתי שוב, סיפורים קצרים ושירים. כתבתי בהפסקות. אינני חי בשביל הספרות ואין היא "אוליטמה רציו" של חיי.

חיי לא היו לשם ספרות אלא למען החיים. למדתי, עבדתי, כתבתי כשלא היתה לי ברירה. אינני רואה עצמי לא משוח לספרות ולא דבר ומטיף לדור. יש לי בעיות, ואני כותב סיפורים. ספרות אינה עניין למיור

שבים בדעתם.

— האם העבודה העתונאית אינה מפריעה לכתיבתך הספרותית?

— אינני יודע מה מפריע למה. אני אוהב את העבודה העתונאית. אני רוצה להיות בתוך החיים, לפגוש בני אדם, לראות. לגבי ההסתגרות בעולמה של ספרות יש לי קלאוסטרופוביה. ונוסף על זה, אני מכיר סופרים גדולים

(קאמי, המינגווי, ויסמן ורבים אחרים) שהיו עתונאים, וכנגדם גרסומנים לא מעט שלא עסקו בעתונאות. בסיכומו של דבר, הסופר אינו אלא מי

שמתכוון לכתוב סיפור.